

ПЕРЕДМОВА

ІСЛАМОЗНАВСТВО ЯК СКЛАДОВА УКРАЇНСЬКОГО РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

В роки, що передували нашій незалежності, проблема ісламу в Україні не була актуальною. Після винищення ісламського чинника на українських теренах засобом сталінського вандалізму, зокрема шляхом вивезенням з наших земель всього кримськотатарського народу, який сповідував іслам, до Середньої Азії, ми про цю релігію згадували:

- або в минулому часі, коли говорили, що наші далекі предки зіткнулися з набігами з Півдня на українські терени сусідомусульманина, який, маючи бідні землі, вимушений був жити за рахунок пограбувань;
- або ж у зв'язку з описанням в пресі тих подій на Близькому і Середньому Сході, які тривожили світ своєю людиножерливою жорстокістю, але, зрештою, були спричинені нехтуванням світовим сіонізмом долею невеличкого палестинського народу.

Нині в нашій пресі, в наукових виданнях все частіше з'являються статті про іслам як світову релігію, про ісламський чинник не лише у світовому суспільному процесі, а й в процесах українського державотворення, в етноконфесійних відносинах, зокрема в Криму. Утворено при асоціації «Арраїд» громадську інституцію з ісламознавства, яку очолив кандидат філософських наук М. Кирюшко. Іслам вивчають науковці деяких установ Національної Академії наук України в Києві і її філіалах.

Що ж актуалізує у нас нині помітну увагу до ісламу?

По-перше, становлення релігієзнавчої науки у всьому комплексі її складових, предметного і тематичного поля. Раніше атеїзоване релігієзнавство займалося дослідженням лише тих релігійних явищ, які були наявні в країні і могли стати перепорою на шляхах вибудови комуністичного суспільства. А оскільки ісламу як такого на українських теренах майже не було (його послідовників вивезли з Криму в Середню Азію і Зауралля), то ми лише згадували, що він, як такий, у нас колись був або десь є в закордонні. Тодішню наукову зацікавленість до цієї релігії декого з науковців розглядали як захоплення “неактуальною тематикою”. Нині ж, коли ми, релігієзнавці, в об'єкті своїх досліджень вийшли на світовий релігійний процес, в якому ісламу належить чільне місце, обійти цю світову релігію своєю увагою вже ніяк не можемо.

По-друге, актуалізує увагу науковців до ісламу і те, що ця релігія стала активним чинником світового суспільного процесу. І це не тільки

тому, що у світову історію знову активно ввійшли мусульманські країни і що мусульмани нині становлять десь 20% жителів Землі, а й тому, що іслам не вибачає історичне згвалтування країн його домінування, матеріальне пограбування їх, нехтування ним на користь світового сїонїзму. Зневаження ісламу спричиняє появу далеких від дійсної сутності цієї світової релїгїї її спотворених форм, зокрема ісламського екстремїзму. Неповага до мусульманських народів, їх прагнень і сподївань, зневажання їх волевиявів, що засвідчує війна Росїї з Чечнею, нехтування інтересами інших мусульманських народів Кавказу, призводить до кровавих колїзїй.

По-третє, іслам, як релїгїя, вийшов за межї мусульманського свїту. Поширюючись по країнах Європи, він стає тут елементом не тїльки релїгїйного, а й загалом духовного життя. Він заявляє про себе як релїгїя, що вимагає поваги. Водночас Європа, боячись подальшої інтенсивної ісламїзацїї, прагне відзнайти тї чи інші засоби протидїї цим процесам.

По-четверте, іслам, як духовний феномен, владно і повсєтериторїально входить в релїгїйне поле України (на початок 2010 року маємо вже на наших теренах 1168 його органїзацїй, що становить 3,3 відсотки від загальної кїлькостї релїгїйної мережї країни), але входить не мирно, що б відповідало навїть вираженїй в його назві сутностї – покїрнїсть, а органїзацїйно розколотим на п'ять управлїнь – ДУМК, ДУМУ, ДЦМУ, ДУМУ УММА та Кїївський муфтїят, якї знаходять в переважно в якихось конкурентних стосунках мїж собою.

По-п'яте, актуалїзує необхїднїсть дослїдження проблем ісламу і те, що він вже в своїх інституалїзованих (і не лише релїгїйних, а й полїтичних) структурах існує на теренах всїєї України. Тут мається на оцї не лише повернення до Криму депортованого кримськотатарського народу, що сповїдує іслам, а й ще такї три чинники: 1/ релїгїйне пробудження тих нацїональних меншин України, зокрема волжських татар, на матїрнїй землї яких іслам є домінуючим віросповїданням; 2/ поява в ісламському русї України (не без впливу зарубїжжя) слїдів ваххабїстського чинника; 3/ становлення полїтичних партїй в ісламї України, зокрема Партїї мусульман України та Хїзб ут-Тахрїр.

По-шосте, посилаючи свої вїйськовї миротворчї контингенти до країн мїжконфесїйного протистояння при активнїй участї в цьому мусульманських спїльнот, Україна внаслїдок цього попадає в поле зору тих мїжнародних екстремїстських ісламських рухів, якї здатнї органїзувати у нас теракти, захоплення з вїдповїдними вимогами якихось об'єктів тощо. При вїдсутностї можливостї використання інших форм вїдвернення рїзних форм антиісламських, дїй цї сили використовують такї форми боротьби, якї вїдчутно позначаються на самопочуттї їх супротивника.

Хоч іслам, як свїтова релїгїя, в історїї українства помїтний слїд не залишив, проте не можна сказати, що він в контекстї суспїльного буття України постав лише 15-20 рокїв тому, це б то лише з поверненням до Криму його депортованих народів. В нашїй історїї іслам з'явився десь

більше тисячі років тому, а в ролі активного чинника історичних процесів з XV століття – часу утвердження в Криму татарської Орди, яка офіційно прийняла цю релігію за хана Узбека – часу появи на наших землях турецьких колоній

Особливістю відносин України з ісламським світом є те, що він в її долі виступав завжди як зовнішній чинник, що вносив в нашу історію переважно трагічні сторінки. Відтак Україна не мала у своїй власній історії іслам в ролі конструктивного начала. Він позначився в її історії через ті зв'язки (а вони були різними), які вона мала з сусідніми народами, що є носіями ісламу. Особливістю України є те, що вона мала справу не з ісламом як релігією, а з носіями цієї релігії, для яких вона поставала як спільнота невірних, а то й ворогів Аллаха.

Історія відносин України з тими історичними спільнотами, а то й країнами, які сусідствували з нею і мали мусульманське віросповідання за провідне, ще належно не досліджена. І в царські, і в радянські часи в дослідженнях мало місце або загальне вивчення ісламу як релігії, або ж, зумовлена християноцетризмом, переважно негативна орієнтація на нього. А між тим, окрім ворожнечі між цими історичними суб'єктами, була й співпраця, порозуміння, навіть сумісні діяння.

Іслам й нині не є повністю непомітним в нашому суспільному житті. Для деяких національних меншин України він постає в ролі духовного фактору їх єднання і самовияву. Особливо це видно на діяльності волзько-татарських (булгарських) спільнот. Одним із чинників міжконфесійної напруги іслам виявляє себе в Криму. Через мусульманські партії він входить в політичну сферу на Донеччині і в тому ж Криму. Конкурентне протистояння між різними управліннями мусульман України вносить водночас розколи в життя окремих етносів, зокрема волзьких татар. Це почало вже скоріше із позаукраїнського і позакримського підбурювання проявлятися і серед мусульман кримськотатарського народу. Про це можна довідатися в останні два роки майже із кожного числа газети «Голос Крима». Наявне протистояння між різними течіями ісламу, окремими мусульманськими діячвми країн ісламської традиції вже виявляє певні свої сліди і на наших теренах. Маємо все активніше прагнення ввійти в українське духовне поле шийтського ісламу з Ірану, налагоджують всілякі зв'язки з управлінням і навіть окремими громадами вірних в Україні мусульмани Туреччини та країн Близького Сходу.

То ж, як на мене, має вагоме право на своє існування українське ісламознавство як окрема галузь нашої релігієзнавчої науки. Можуть сказати, що дехто вже видрукував свої праці, навіть захистив дисертації про цю релігію. Так, вони є. Але там науки мало, бо ж то часто переповідання з Інтернету витягнутого вже відомого, але своїми словами пересказаного. Подекуди маємо чисте й безпардонне компіляторство без наявної при цьому наукової чесноти, бо ж заявлений автор книг чи статей навіть не посилається на списане джерело. Іслам можна глибинно вивчати

лише знаючи арабську мову, на якій писані основні його джерела, видрукуються праці його богословів. Скажімо, як можна писати про вплив ісламу на арабську культуру чи його ж вияв в політиці, не знаючи достатньо мову мусульманського світу. То ж той, хто вдається до дослідження ісламу без знання його сакральної мови виявляє явну наукову несумлінність.

З метою активізації наукових досліджень мусульманської релігії в структурі Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України три роки тому було утворено науково-дослідницьку групу з ісламознавства, яку очолює доктор філософських наук Алла Арістова. Науковці її на цей час зорієнтовані не на загальнотеоретичне вивчення ісламу як релігійного феномену, а насамперед на вивчення місця ісламу в контексті історії і сьогодення України. Ми хотіли б зняти той негатив, який існує в громадській думці щодо ісламу, подати його як один із виявів духовної культури людства, що має значимі надбання. Підготовлено до друку колективну монографію «Природа мусульманського максималізму і прогнози його виявів на українських теренах». Ми прагнемо на основі ґрунтовних досліджень історичних джерел показати, що іслам мав в нашій історії не лише темні сторінки, а й залишив помітний слід в духовній культурі українства. Важливо вивчити шляхи активного входження ісламу в нинішнє релігійне життя України, шляхи відвернення вже наявного протистояння між окремими спільнотами цієї конфесії. Саме дослідженню процесів інституалізації в українському ісламі і визначенню шляхів толерантизації відносин між його управліннями й буде присвячена нова тема НДГ з ісламознавства.

*Керівник Відділення релігієзнавства ІФ НАНУ
професор А.КОЛОДНИЙ*